

СЕЋАЊЕ НА ПРВИ КОНГРЕС СРПСКИХ ЛЕКАРА И ПРИРОДЊАКА ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ

Будимир ПАВЛОВИЋ

Музеј српске медицине, Српско лекарско друштво, Београд

КРАТАК САДРЖАЈ

Стручни кругови у Европи с интересовањем су пратили рад првог научног скупа који се 1904. године одржао на Балкану. У раду Првог конгреса српских лекара и природњака учествовала су 433 представника из двадесет земаља Европе. О његовом значају говоре бројна поздравна писма, као и објављени чланци у иностраној штампи. Овај конгрес, осим што је имао међународни значај, имао је и посебан историјски значај, јер је на њему бечки професор бактериологије и заразних болести др Јован Чокор, Србин из Сремских Карловаца, својим радом „Туберкулоза животиња, прилепчивост те заразе према човеку и борба против исте” исправио учење Роберта Коха које је објављено на Конгресу енглеских лекара 1901. године у Лондону: да туберкулоза домаћих животиња није опасна за људе и да се месо заражених животиња може користити у исхрани. Годину дана касније (1905) Роберт Кох је из Берлина у писму Чокору одао признање да је својим радом пружио ново сазнање о бацилу туберкулозе.

Кључне речи: међународни конгрес, стогодишњица, Кох, бацил туберкулозе

*Историја се не мери данима
већ делима (народна изрека).*

Европеизација, која је у Београду започета после два успешно окончана устанка (1804. и 1815. године) и бројних успешних и мање успешних преговарања са Портом, мења живот у том граду у свим његовим активностима. Београд, који је почетком 19. века остављао утисак само већег насеља на овим просторима Европе, од једне типично балканско-оријенталне варошице брзо се развија у европски град. У домовину се враћа група младих лекара „који су као стипендисти Србије по струци медицинској” завршили студије у Бечу, Прагу, Пешти, Паризу и Санкт Петербургу. Подојени идејама Уједињене омладине српске, доприносе да Београд напусти дотадашњи патријархални и конзервативни начин живљења и тражи савремене путеве свог културног развоја. Резултат ових догађања је да Београд са својим институцијама већ у другој половини 19. века, а нарочито почетком 20. века постане носилац политичке, културне и научне мисли не само у Србији и на Балкану, већ и на ширем подручју Европе.

Тај општедруштвени преображај Србије захвата, пре свега, младе лекаре који ће „у предвечерје Ђурђева дана 22. априла 1872. године (по старом календару) основати Српско лекарско друштво (СЛД) као ’српско огњиште науке’, са заједничким закључком да први радни дан (Ђурђевдан) буде освећење кољива и резање славског колача”.

Од тога тренутка (друштвене славе) СЛД ће своју активност заснивати на основној идеји која је дефинисана у његовом првом Уставу (статуту): „да му је дужност да прати савремени развој целокупне медицинске науке, као и да напредује са постепеним развојем целокупног лекарства” (Члан 1).

У овако наглом успону какав Београд доживљава на преласку из 19. у 20. век, тачно пре сто година, од

5. до 7. септембра 1904. одржан је у згради Народног позоришта Први конгрес српских лекара и природњака, „први научни скуп у Србији и на Балкану, под највишом заштитом краља Петра I Карађорђевића” (Слика 1).

Замисао да се један овакав научни скуп организује у Србији јавља се неколико година раније. Предлог за то је 1899. године дао познати панчевачки лекар Љубомир Ненадовић (1817-1916), активни члан Српског лекарског друштва (Слика 2). Он ће у писму упућеном актуелном председнику Друштва изнети и предлог „да се српски лекари, сви и свуда у свету, сакупе и да измењају своје мисли о разним појавама које су утицале на здравствени живот становништва, као и о новим достигнућима у медицини”. Овај предлог, у то време, остао је нереализован због бројних неприлика које су се догађале у Србији [1].

Пет година касније (1904), на дан отварања Конгреса, др Љубомир Ненадовић је у своме излагању са темом „Савез Срба лекара – свих и од свуда, где год их има” детаљно говорио о овом предлогу. Тада је рекао: „Век који је минуо оставио нам је у аманет мисао о удруживању као најсигурнију и најјачу полугу културна препорођаја и унапређења по свима

СЛИКА 1. Зграда Народног позоришта с почетка 20. века, где је одржан Конгрес.

СЛИКА 2. Др Љубомир Ненадовић, познати панчевачки лекар.

СЛИКА 3. Уводно излагање др Љубомира Ненадовића на отварању Конгреса.

СЛИКА 4. Др Јован Ј. Јовановић, познати београдски лекар.

огранцима друштвена живота културног људства” (Слика 3).

Под утицајем те спасоносне мисли окупљају се у једно смишљено и снажно коло људи истоветног позива па и сродних занимања – од умних великана до најпримитивнијих радника. Сви они прожети су жељом да, зарад опште користи, што пре и што потпуније остваре логичне консеквенције. „Присетимо се штапа у снопу! А знаци нас не varaју. Сви су изгледи да ће овај 20. век мисао удруживања остварити и обезбедити у пуној снази и чистоти себи на славу, култури и људству на корист и дику.”

Замисао о организовању конгреса поново је покренуо 1903. године београдски лекар др Јован Ј. Јовановић (1870-1923) у тренутку када су се у Београду убрзано обављале припреме за обележавање стогодишњице Првог српског устанка (Слика 4). Он ће у свом писму тадашњем председнику СЛД обновити предлог и истаћи „да би се приређивањем конгреса лекара из целог српства, не само међу лекарима, документирала свесрпска заједница и тиме послужила националним циљевима”. „Стога, слободан сам, господине Председниче, предложити да се овај састанак српских, словенских и других лекара из Европе одржи у Београду у оквиру спомена стогодишњице Првог српског устанка и крунидбених свечаности краља.”

Пошто је председник СЛД прихватио овај предлог, на седници у СЛД одржаној октобра 1903. договорено је да циљ овог конгреса буде „да српска наука поносно дигне главу и уђе у научно коло осталог света”. Том приликом именован је Конгресни одбор и договорено да се Конгрес организује у заједници с природњацима [1].

Месец дана касније, после договарања и обављених припрема, Управни одбор СЛД у новембру упућује проглас свим лекарима у Србији и другим српским земљама и позива познате научне раднике из

Загреба, Љубљане, Прага, Беча, Лондона, Пеште, Цетиња и Софије да узму активно учешће у раду овог међународног научног скупа код нас. У овом прогласу, између осталог, каже се: „Износећи пред форум целог образованог и научног света све прилике и погодбе под којима се развијала лекарска и природњачка струка у Србији, ми ћемо извршити само нашу неизбежну дужност и примити праведну оцену онакву каква она буде. Држање једног оваквог конгреса даће сигурног ослонца и полета на снажније и боље развијање поменутих наука у нас, тако да ће се убудуће у низу година моћи редовно одржавати овакви конгреси. Мислимо да је то ван сваке сумње.”

На седници Управног одбора СЛД која је одржана 30. октобра 1903. године, приликом именовања Конгресног одбора са председником др Јованом Данићем на челу, један од присутних чланова је узвикнуо раније поменути мисао, која ће постати и један од закључака састанка, „да се овим конгресом српске медицине дигне поносито глава и уђе у научно коло осталог света” [1].

Истовремено је за учеснике и госте Конгреса урађен програм боравка а направљене су и позлаћене значке. Такође су израђене и спомен-медаље величине српске петодинарке. На аверсу ове медаље налазио се лик првог Србина светског научника, који је српској науци дао светске димензије – лекара Јосифа Панчића, а на реверсу, поред изгравираниог имена учесника, налазио се назив Конгреса и датум његовог одржавања (Слика 5).

СЛИКА 5. Медаља (аверс и реверс) и значка Конгреса.

Краљевска влада је на својој седници донела одлуку да се Први конгрес српских лекара и природњака материјално помогне из средстава државног буџета. Поред овога, ценећи значај Конгреса, Министарски савет је донео посебну одлуку да сви учесници приликом доласка, одласка и боравка у Србији могу бесплатно да користе сва саобраћајна средства (железницу, бродове).

На свечаној седници 5. септембра 1904. (по новом календару), приликом отварања скупа, председавали су тадашњи председник Српског лекарског друштва др Јован Данић, проф. др Јован Жујовић, др Војислав Суботић Млађи и још 13 чланова Организационог одбора Конгреса (Слика 6). На Конгресу су присуствовала 433 делегата „из Србије и свих словенских земаља, као и неких других држава Европе” (Табела 1). Конгрес је радио у неколико стручних секција: лекарска и апотекарска, која је била најбројнија, биолошко-абиолошка, у оквиру које је радила ветеринарско-агрономска, и физичко-хемијска и математичка.

СЛИКА 6. Делегација лекара са оснивачких састанака Конгреса.

Свечаности отварања Конгреса присуствовао је и Њ. к. в. краљ Петар I, који је, према писању аутора извештаја др Војислава Кујунџића, дошао на Конгрес из Саборне цркве, после обављеног благодарења као дела крунидбених свечаности. Краљ се том приликом обратио учесницима из своје ложе и пожелио успех у раду, казавши да се осећа поносним и радосним што му је дата посебна част да поздравља овај

ТАБЕЛА 1. Државе учеснице и број учесника на Конгресу.

Држава	Број учесника	Држава	Број учесника
Србија	282	Срем	12
Хрватска	16	Словенија	4
Чешка	39	Бугарска	8
Енглеска	2	Немачка	6
Словачка	1	Босна	3
Бачка	8	Славонија	10
Угарска	1	Македонија	4
Италија	1	Херцеговина	1
Аустрија	8	Галиција	1
Црна Гора	1	Русија	1

први српски научни скуп. У време паузе краљ је у салону позоришта примио све учеснике и сваком од њих уручио спомен-медаљу.

После краљевог поздрава учеснике је поздравио председник Министарског савета генерал Сава Грујић. Том приликом је рекао: „Задатак науке је, а посебно медицине, којој сте Ви свој труд и интелигенцију у службу ставили, заиста велики и светао. Културни напредак једног народа стоји у врло тесној вези са приликама у којима тај народ живи. Одгајати човека, како у физичком, тако и здравственом погледу, значи оспособити га да у општој утакмици живота постане што је могуће веће земаљско благо. Зато наше лекарско друштво и српска наука у целини у свом раду и активностима могу на овом пољу да рачунају на моралну и материјалну помоћ владе и државе”.

Тадашњи председник СЛД др Јован Данић (1854-1924), обраћајући се скупу, истакао је радост коју осећа што у овом тренутку види толико учесника који су својим радом и истраживањима оставили трага у науци, а овом научном скупу српских и европских лекара и природњака допринели да остане вредан помена генерацијама које долазе.

Уз поздравне речи свих шефова иностраних делегација, учеснике Конгреса је поздравио и великан српске медицине, члан Српске краљевске академије др Владан Ђорђевић, који је својим рефератом под насловом „*Laboremus*” упознао домаће и стране учеснике с историјом и развојним путем српске медицинске науке. Са полетом са којим је и почео Први српски конгрес лекара и природњака, др Владан Ђорђевић је завршио своје излагање речима: „И тако, мало по мало, на Врачару крај Београда, на којем су непријатељи српства спалили кости краљевића Растка Немањића, мислећи да ће тиме бацити у ветар и српску културу коју је он засновао, видимо да из пепела Светог Саве ниче најлепше цвеће српске човечности, српске културе. А неће дуго потрајати а тај Врачар покриће она идеална хуманитарна колонија Србије која је предвиђена санитарском реформом од 1881. године. Ту ће се поставити солидан темељ за медицински факултет српског универзитета. Ми, стари радници у цивилном и војном санитету Србије, поздрављамо Први конгрес лекара и природњака. Поздрављамо све лекаре који ће у овом двадесетом веку да наставе са радом онде где смо ми стали. Желимо да и они наставе са девизом која је нас водила кроз протекло време и ратове: *Laboremus!*”.

Вредна је пажње и поздравна реч професора Медицинског факултета из Прага др Јаромира Хлаве, који је, између осталог, рекао да је овом конгресу српских лекара припала част да удари темеље медицинском факултету у Београду.

На Конгресу је изложено 86 стручних радова и саопштења из разних области медицине и природних наука. Радови су читани и објављени на језицима њихових аутора. Сви радови, а уз њих и сва друга преписка и администрација, штампани су у две књиге Зборника, који је изашао 1905. године. Од поменутих 86 радова домаћих и страних учесника, на Лекар-

ТАБЕЛА 2. Преглед реферата по специјалностима (темама).

Специјалистичке дисциплине	Број реферата	
	Домаћи	Инострани
Превентивна медицина	6	1
Инфективне болести	4	3
Хирургија	3	3
Дермато-венерологија	5	2
Лекарска пракса (општа медицина)	1	1
Туберкулоза	3	2
Кардиологија	1	-
Балнеологија	1	-
Интерна медицина	3	3
Неуропсихијатрија	3	4
Очне болести	2	1
Педијатрија	2	1
Рендгенологија	1	-
Статистика	1	-
Гинекологија и акушерство	-	2
Школска медицина	1	-
Анестезија	1	-
Судска медицина	1	-

ско-апотекарској секцији су изложени радови из готово свих специјалности медицине (Табела 2).

Избор тема је био такав да се слободно може рећи да престављају темељ данашњим научним схватањима, па и многим научним дисциплинама код нас, те да оне и данас заслужују посебан историографски приступ и анализу. За ову тврдњу могу послужити следећа излагања: о проблему пелагре у Тимочкој Крајини, о гушавости у Подрињу, фебрису у Херцеговини, о срчаним и бубрежним болестима у Врњачкој Бањи, алкохолизму у Србији, умирању у Београду, трахому у Србији, етномедицини у Србији, проблему туберкулозе у Црној Гори, сузбијању ехинококса у Далмацији итд. Ако данас – са дистанце од једног столећа и савремених погледа на рад овог конгреса – обратимо пажњу на преглед изложених реферата и анализирамо дату тематику, можемо закључити колико и како су поједине дисциплине у лекарској пракси биле заступљене на почетку 20. века у Србији, на Балкану и можда у тадашњој Европи.

Ништа мање нису била значајна ни излагања у осталим секцијама првог научног скупа лекара и природњака на Балкану. Тако, на пример, у Физичко-хемијској и математичкој секцији професор Велике школе и почасни члан СЛД др Марко Леко говорио је проблему лековитих вода у Србији; у Биолошко-абиолошкој секцији први пут је у европској науци бугарски научник др Стева Петков излагао резултате својих истраживања о ниским алгама, док је проф. Миливоје Добросављевић говорио о биолошким узроцима који су изазвали деформисање биљних и животињских организама, а еволуцију упутили у два правца. Нажалост, објављени радови у другим секцијама до наших дана ниги су проучени, нити им је одређено место у историји српске науке.

Посебно, међутим, треба скренути пажњу на једно од поднетих конгресних тема у Лекарско-апоте-

СЛИКА 7. Др Јован Чокор, професор заразних болести из Беча.

карској секцији чији је аутор био професор бечког Медицинског факултета и Високе ветеринарске школе др Јован Чокор (1849-1909) (Слика 7). Овај научник, који је 1881. године открио бацил туберкулозе код говечета, „како у квргама плућне и трбушне марамице, тако и у вимену и млечној жлезди код краве”, Србин родом из Сремских Карловаца и дописни члан СЛД, поднео је реферат под насловом „Туберкулоза животиња, прилепчивост те заразе према човеку и борба против исте” (Слика 8). Проф. др Јован

СЛИКА 8. Реферат др Јована Чокора на Конгресу.

Чокор, због болести, није могао да учествује на Конгресу, па је поменути рад, по његовој жељи, прочитао његов пријатељ и колега са студија, београдски лекар др Лаза Поповић.

Овај рад Чокор је започео следећим речима: „Кад је оно полетела реч знатног стручњака Роберта Коха са лондонског конгреса 1901. године да једна врста туберкулозе говеда непреношљива је на човека и да се, обрнуто, инфекција говеда од туберкулозе човека не може десити, изненадила је та реч сав медицински свет. Тим пре што је исти стручњак пре двадесет година на експерименталној основи доказао високу опасност туберкулозе животиња на човека. Зато нека ми, као члану Српског лекарског друштва, буде дозвољено да на овом Првом конгресу српских лекара овде у Београду, о овом главном питању ове заразе као етнолошком моменту за људску туберкулозу изнесем своје мишљење базирано на мом искуству, на истраживањима које сам обављао.” У даљем тексту овај научник присутнима опширно излаже општи приступ туберкулози као болести. Чокор истиче да је „туберкулоза говеда најстарија болест домаћих животиња за коју је медицинска наука сазнала, те да је опасност од ње била позната јако давно”. Затим, да се „у старим списима (Талмуду III, М. гл. 8) ова опасност помињала”, те да је „експериментално доказано да, када спроводимо бацил туберкулозе од човека кроз тело говечета, својство тога бацила ће ослабити отприлике онолико исто као *virus variolae humanae* када га спроводимо кроз тело телета”. Права вредност овог Чокоровог објашњења упућује нас на размишљање о имунизације BCG вакцином, коју је Калмет (*Calmette*, 1853-1933) почео да проучава 1907. године, а први пут применио у Лилеу (Француска) 1927. године.

Осећајући се обавезним да као члан СЛД изложи резултате свога дугогодишњег истраживања о овој проблематици, Чокор обавештава све присутне колеге да му је пошло за руком да бацилом туберкулозе инфицира многе животиње (рибе, инсекте, пуже), као и неке киселе плодове биљака (лубеница и краставац). Из тих експеримената, како каже, добио је „непобитни доказ да је узрок животињске туберкулозе насељавање туберкулозних бацила у ткања животињског тела и да пасажом бацила туберкулозе кроз тело говечета мењају се његова својства. Због тога долази лакше до инфекције између два говечета него између говечета и човека.”

У овом раду Чокор даље говори о томе која је опасност од коришћења меса туберкулозних животиња у исхрани човека, наглашавајући да је та опасност много већа када се користе млеко и млечни производи. Чокор завршава рад речима: „Није доказано да је туберкулоза човека непреношљива на говече. Мислим да сам овим кориговао оно што је Кох на Конгресу у Лондону 1901. године казао у својој знаменитој реченици”.

О раду проф. Чокора један од учесника Конгреса и редактор конгресног Зборника др Војислав Кујунџић износи своје виђење у „Српском књижевном гласнику” (XIII, стр. 2-5), а о значају самог Конгреса каже: „Чокор је својим предавањем на Првом конгресу српских лекара и природњака у Београду 1904. годи-

не, као најбољи стручњак у ветеринарској науци, кориговао мишљење Роберта Коха изнето на Конгресу у Лондону 1901. године. Тако је првом конгресу српских лекара допала част да у Београду од Србина научника исправи и да прави смисао Коховој речи изговореној на конгресу у Лондону.”

После годину дана од овог догађаја (1905), Роберт Кох је у писму које је Чокору упутио из Берлина изразио захвалност и одао посебно признање за објављена нова сазнања о бацилу туберкулозе, истичући да је Чокор тим својим истраживањима упутио медицину на прави пут.

Од бројних реферата из медицине који су током три дана рада Конгреса изложени у Лекарско-апотекарској секцији, поред Чокоровог, треба поменути још неке наслове: „О улози деморалисаности и злоупотребе алкохола у ширењу сифилиса” (др Димитрије Антић, касније проф. Медицинског факултета у Београду), „Дијагностичка важност рендгенових зрака код болести плућа, нарочито туберкулозе” (први наш рендгенолог др Аврам Винавер), „О проблему хируршке интервенције код дијабета” (М. Чучковић из Загреба), „О проблему ехинококуса у Далмацији” (Перичић из Задра), „О проблему анестезије код операције ингвиналне херније” (Едо Шлајмер из Љубљане), „Туберкулоза плућа и организација борбе против исте” (Деметер Трстенички из Љубљане), „Еклампсија у децјем добу” (Францишек Шерер из Прага), „О узроцима који највише утичу на развиће и ширење туберкулозе у Црној Гори” (Ј. Кујачић), „Терапија шарлаха Мозеровим серумом” (др Платон Папакостопулос) (Слике 9 и 10).

О веома обимном материјалу са овог београдског научног скупа, као и његовом раду и резултатима писали су бројни европски листови и стручни часописи.

СЛИКА 9. Реферат др Платона Папакостопулоса на Конгресу.

СЛИКА 10. Др Платон Папакостопулос, први педијатар у Србији.

си. Аутори највећег броја објављених текстова углавном су били сами учесници Конгреса. У часопису за књижевност, уметност и просвету „Словен” за 1904. годину шеф љубљанске делегације др Деметер Блајнфест Трстенички детаљно описује излагање свих учесника и закључује: „Срби су хтели да нам овим конгресом покажу докле се развило њихово јавно здравство. Они су то успели, а посебно др Владан Ђорђевић, који нас је упознао с историјским развојем медицине. Свим срцем ми им честитамо”. Такође, значај овог конгреса истиче се у извештајима др Б. Перичића у „Народном листу” из Задра, др Егона Шлајмера у „Словену”, проф. др Весела у прашком „Позору” (бр. 146 и 150). Часопис чешких лекара „Нефролошки чешки преглед” у броју 9 из 1904. године објавио је јединствено мишљење целе чешке делегације која је учествовала на Конгресу: „Чешка делегација отпутовала је из Београда задовољна. Ми уверавамо браћу из Београда да је њихов конгрес у сваком погледу био успешан и њиме могу бити задовољни”. На крају, београдски часопис „Српски књижевни гласник” (књ. VIII, бр. 3, стр. 125), у једном чланку који је потписан само иницијалима његовог аутора, пише: „Приређени Конгрес, са свим оним лепим говорима браће осталих словенских народности, испао је као силна манифестација науке и солидарности свих лекара који су узели учешће на њему”.

Ово излагање је наше скромно сећање на лекаре и њихов рад који на Првом конгресу српских лекара и природњака уведоше нашу медицинску науку у светске токове. Обележавајући данас стогодишњицу првог научног скупа у српској медицини, остављамо овај помен нашој историји, „учитељици живота и сведоку времена” (Цицерон). Неко даље истраживање овога материјала дало би вероватно и многа нова и значајна сазнања. Можда ће данашњи степен науке открити и нешто више.

Laboremus!

ЛИТЕРАТУРА

1. Subotić MV, Kujundžić V, urednici. Prvi kongres srpskih lekara i prirodnjaka. Zbornik radova. K2, 1-2 Beograd; 1905.
2. Pavlović B. O Kongresu srpskih lekara i prirodnjaka – prvi međunarodni naučni skup u Beogradu. Vodič kroz izložbu u SANU. Beograd; 2002.
3. Pavlović B. O Kongresu srpskih lekara i prirodnjaka 1904. godine – prvi međunarodni naučni skup u Beogradu. Beograd: Dijalektika; 1989. p. 3-4, 79-91.
4. Protić M, Pavlović B. Naučna polemika Vojvođanina dr Jovana Čokora s Robertom Kohom o tuberkulozi. Zbornik radova sa VII naučnog sastanka Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije u Zrenjaninu. Zrenjanin; 1978. p.153-8.
5. Nikolić V, Popov I. Epilepsija dečjeg doba – važna tema Prvog kongresa srpskih lekara. Zbornik radova sa V naučnog sastanka Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije u Novom Sadu. Novi Sad; 1973. p.361-3.
6. Papakostopoulos P. Terapija šarlaha Mozerovim serumom [separat]. Beograd; 1905.
7. Čokor J. tuberkuloza životinja, prilepčivost te zaraze prema čoveku i borba protiv iste [separat]. Beograd; 1905.
8. Đorđević V. Laboremus! Pozdrav Prvom kongresu srpskih lekara i prirodnjaka. Prvih 100 godina u razvitku lekarske struke u Srbiji [separat]. Beograd; 1905.
9. Utisci s puta u Beograd. Narodni list. Zadar; 1904; XLIII, br. 87.
10. Srpski književni glasnik. Beograd; 1904. knj. XIII, 3.
11. Protić M, Pavlović B. Osvrt na Prvi kongres srpskih lekara 1904. – Odjek i oduševljenje u slovenskim zemljama. Arhiv za istoriju zdravstvene kulture Srbije 1971; I(1):71-6.
12. Šerčer A, urednik. BCG. Medicinska enciklopedija. Zagreb: Lek-sikografski zavod FNRJ; 1958. knj. 2, p. 26-8.

Budimir PAVLOVIĆ
 Muzej srpske medicine
 Srpsko lekarsko društvo
 Džordža Vašingtona 19, 11000 Beograd
 Tel: 011 32 34 261

* Рукопис је достављен Уредништву 26. 10. 2004. године.